

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 13.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2019. szeptember 19–20-án rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Bárdos Remig pannonhalmi főapát pásztorbotja látható.

A képet a Pannonhalmi Főapátsági Múzeum
szíves engedélyével közöljük. A fényképet Áment Gellért készítette.

A kötetet szerkesztette:
CSIBI NORBERT – FORGÓ ANDRÁS – GÓZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 6223 03 6

ISSN 2631-0341

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2021

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Főpapok és kanonokok

Zakar Péter: A katolikus püspöki kar cseréje (1848–1852)	13
Fazekas Csaba: Rimely Mihály pannonhalmi főapát (1842–1865) konzervatív katolicizmusa.....	43
Dobszay Tamás: Káptalani követek a rendi országgyűlés utolsó évtizedeiben ..	63
Karlinszky Balázs: A veszprémi székeskáptalan kanonokjai 1777 és 1917 között. Származás, pályafutás, karriertípusok	77

Alsópapság

Góczy Zoltán: A katolikus alsópapság a 19. század első felében	149
Bárth Dániel: Három pap – három attitűd. Századokon átívelő papi életutak keresztzései és elágazásai	199
Tengely Adrienn: Az egri egyházmegyei papság hitéleti reformjavaslatai 1848-ban	231
Csibi Norbert: A papság rekrutációja a pécsi egyházmegyében a 19. század második felében. A pécsi püspöki szeminárium és hallgatói (1870–1914) ...	287
Rada János: Plébánosok és káplánok az egyházi kérdések vitájában (1867–1873)	303

Klérus és világi társadalom

Tamási Zsolt: Az erdélyi katolikus egyházmegyei papság társadalmi szerep- vállalása és tervei az 1848-as zsinati készületek dokumentumai alapján	325
Bednárík János: Egyháztanácsok, iskolaszékek. A katolikus papság és a falusi társadalmak viszonyának változása a dualizmus korában	369

Gyöngyössy Orsolya: Szokások, keretek és szerepek. Római katolikus templomszolgák a 19. század végén	385
Janka György: A magyar görögkatolikusok önszerveződése a 19. században ...	399

Művelődés, kultúraszervezés, kulturális törekvések

Vaderna Gábor: A katolikus egyházi értelmiség dilemmái a modernitás indulásakor. Az egyházalapító eposzok példája	433
Bárány Zsófia: Sajtó, nyilvánosság és a katolikus papság középső rétege, 1819–1845	463
Klestenitz Tibor: A klérus és a nyilvánosság a 19. század második felében	487
Schmelczer-Pohánka Éva: A magyar katolikus könyvtári személyzet hármas rendszerének kialakulása a 19. században	507
Névmutató	521

A MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUSOK ÖNSZERVEZŐDÉSE A 19. SZÁZADBAN

Előzmények

A 19. századra Magyarországra is megérkezett a nemzeti ébredés kora. Ebben a millióben kezdődött a magyar görögkatolikusok eszmélődése, identitás- és útkeresése. Kitekintésként érdemes összehasonlítást tenni a magyarországi görög ortodox egyházközségek liturgikus törekvéseivel, igényeivel.

A 18. század közepétől jelentős számú, tehetős görög ortodox népesség vándorolt hazánkba, akik 32 új egyházközséget alapítottak, templomokat, parókiákat építettek, és viszonylag hamar nyelvükben elmagyarosodtak, de nem akarták keleti szertartásukat feladni. Így a görögül egyre kevésbé tudó következő nemzedékek számára magyar nyelvű katekizmusokat és liturgikus fordításokat készítettek.

Meg kell említenünk, hogy ezek a fordítások püspöki jóváhagyás nélkül jelentek meg, tehát alulról jövő kezdeményezésként, jó szándékú és egyházuk jövőjéért aggódó laikusok és papok buzgóságának eredményeként.¹

Görögkatolikus szempontból a Magyar Királyság északkeleti részén élő hívek három egyházmegye joghatósága alá tartoztak: legnagyobb részben a munkácsi, valamint az ebből kialakított eperjesi püspökséghez, melyeknek liturgikus nyelve az ószláv volt, valamint a román liturgikus nyelvű nagyváradi görögkatolikus püspökséghez.

Bár a római katolikus magyarok sem anyanyelvükön hallgatták ebben az időszakban a szentmisét, hanem latinul, az ő magyarságukat senki sem kérdőjelezte meg, míg a magyar görögkatolikusokat a köznép csak oroszoknak, vagy románoknak nevezte szertartási nyelvük alapján. Míg azonban a ruszinoknak nem volt problémájuk az ószlávval, a románok pedig egyenesen az anyanyelvükön imádkozhattak templomaikban, ez a magyarokról nem volt elmondható.

¹ BERKI FERIZ: *Az orthodox kereszténység*. 2. kiad. Budapest, 1984. 127–136.

Az első fordítások és könyvek

Ezért kezdett bontakozni egyre erőteljesebben az a mozgalom, amely a magyar nyelv használatát igyekezett lehetővé tenni a liturgiában is: ennek eredményeként születtek meg első kéziratos liturgia-fordításaink: 1793-ban Krucsay Mihály gálszécsi lelkész, 1795-ben pedig Kritsfalusi György ungvári tanár gondozásában. Utóbbi kéziratos liturgia fordítását Bacsinszky András munkácsi görögkatolikus püspöknek ajánlotta névnapjára. Bacsinszky 1758-tól 1761-ig segédlelkész volt Hajdúdorogon, majd 1761-től 1772-ig, püspöki kinevezéséig parókus, majd főesperes. A hagyomány szerint maga is támogatta a magyar prédikációt, imákat és énekeket.²

1797-ben Kassán jelent meg először nyomtatásban magyar nyelvű könyv Décsy Antal miskolci ügyvédtől *„Az magyar oroszokról való igen rövid elmélkedés”* címmel. Décsy Bacsinszky András munkácsi püspöknek ajánlotta 67 oldalas munkáját, és 12 fejezetbe foglalva próbálta bemutatni a keleti szertartású kereszténység történetét hazánkban.³ Műve megírásához a pócsi búcsú adott alkalmat, ahol megfigyelte az összesereglett híveket, és elgondolkodott, *„honnét vette ez az orosz nemzet az eredetét, ki fundálta elsőben Munkácson az orosz püspökséget?”* Az eredettörténetben sok legendás elemet használt fel, Attila táborában sok orosz volt, akik oroszul beszéltek, de ezek után már krónikákra hivatkozva beszél Bulcsú megkezeszteskedéséről Konstantinápolyban, és Hierótheosz püspökről is.

Décsy művét 1850-ben Mészáros Károly: *A magyarországi oroszok története* című könyve követte, mely Pesten jelent meg.⁴ Ebben már a bevezetőben erősen megjelenik a felvilágosodás gondolata, a francia és angol példa, a népek életfejlődése, mely a gyermekorból az érett korba tart: gyermekkor a nemzetiség eszméje, a férfikor a szabadság eszméjét szüli. *„Egy békés, jámbor, ismeretlen népcsalád: a ma-*

² JANKA György: *Bacsinszky András hajdúdorogi évei*. In: Bacsinszky András munkácsi püspök. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás. (Collectanea Athanasiana I/6.) Nyíregyháza, 2014. 39.; NYÍRÁN János: *Magyar nyelvű liturgiafordítás Bacsinszky püspök korában*. In: Bacsinszky András munkácsi püspök. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás. (Collectanea Athanasiana I/6.) Nyíregyháza, 2014. 150–151.

³ http://byzantinohungarica.com/index.php/decsy_antal_az_magyar_oroszokrul_valo_igen_rovid_elmelkedes_kassa_1797_prof_magocsi_konyvtar (a letöltés ideje: 2019. március 28.)

⁴ http://byzantinohungarica.com/index.php/meszaros_karoly_a_magyarorszagi_oroszok_tortenete_pest_1850_prof_magocsi_konyvtar (a letöltés ideje: 2019. március 28.)

gyarországi görögkatolikus orosz faj. A legnagyobb értelmi elhagyatottság, s nyomasztóbb anyagi viszonyok között él. Lelkét a szegénység annyira megtörte, hogy ha az utcákon megpillant egy tisztesebb öltözékű egyént, lekapja kucsmáját és kezét, lábat, s ruházatot csókol.” Itt volna az ideje, – írja, – „hogy a monarchia nagy népcsaládjában műveltség, anyagi jólét, politikai súly tekintetében olyan helyet foglalna el, mint legalább azon népfajok, melyek saját gyöngeségeik miatt nem bírván felemelkedni a fejlődő institúciók ereje által képzik, s vezetik tovább magukat.” E nép felemelésére Mészáros egy 10 pontból álló programot, „tízparancsolatot” dolgozott ki.⁵

Az első világi értelmiségiek

Görög Demeter, Mészáros Károly, Farkas Lajos, Vasvári Pál, a magyar görögkatolikusnak kiemelkedő, első igazán nagy jelentőségű értelmiségi személyiségei voltak. Közülük az első három Hajdúdorog szülöttje volt.

Görög Demeter 1760-ban született Dorogon, s Bacsinszky András parócnak, későbbi püspöknek köszönhetette fényes pályafutását. Bacsinszky beszélt rá szüleit, hogy fiukat a debreceni kollégiumban taníttassák, majd a tehetséges fiatalembert magával vitte Ungvárra és ott fejezte be a középiskolát. Majd jogi pályára küldte, anyagilag támogatta. Végül Bécsben lett magyar arisztokrata családok nevelője, gróf Kollonics Lászlóé, herceg Eszterházy Pálé, végül I. Ferenc császár

- ⁵ 1. Művelt polgári elem megteremtése, minden helységről egy tehetséges fiatal felkarolása közadakozás, vagy segélyezés útján, hogy tudományos vagy ipari pályára készülhessen.
2. Képezdek alakítása a nagyobb helységekben a „minden foglalkozás nélküli” bazilita szerzetesek néptanítókká képzésével.
3. Az egyházi férfiak szabad házassága mind polgárművekkel, mind más vallásbeli hölgyekkel, szüntessék meg az 1000 Ft-os kauciót, melyet akkor kellett az egyházmegyének befizetni, ha a papnövendék nem paplányt jegyzett el.
4. Ipartanodák létesítése minden népesebb helységben.
5. Egy „orosz” könyvnyomda alapítása, iskolai és népkönyvek és egyéb fontos iratok nyomtatására.
6. Egy nemzeti pénzalap létesítése.
7. A káptalani pénztőke szabad felhasználása közcélokra.
8. Fiók gazdasági intézetek állítása több helyen.
9. Egy néptanács alakítása polgári és egyházi egyénekből vegyesen mely a nép érdekeit önállóan, vagy a kormány segítségével mozdítaná elő.
10. Egyetértés barátság testvériség minden néppel.

MÉSZÁROS KÁROLY: *A magyarországi oroszok története*. Pest, 1850. 147–148.

és király bízta rá gyermekei, köztük a trónörökös nevelését. Később a *Hadi és Más Tudósítások*, majd a *Magyar Hírmondó* újságok főszerkesztője lett Kerekes Sámuel-lel. 1833-ban halt meg, az MTA tiszteletbeli tagjaként.⁶

Mészáros Károly (1821–1890) Hajdúdorogon született földműves családból. Tízéves volt, amikor apja meghalt és Kerekes Demeter parókus fiává fogadta és taníttatta. Örök hálával ezt írta róla, „*az én feledhetetlen jótevőm azon ritka filantrópok közé tartozott kikben a más emberek boldogításának ösztöne csaknem mániává fokozódik. Ő maga sem élhetett valami fényes és bőséges életet, mert Hajdúdorog habár igen nagy parókiát képez is, lakói nagyobbára szegények, s fizetni azon kívül, hogy nem is igen képesek, - nem is hajlandók.*” Kerekes Kölcsey, Berzsenyi, Kazinczy, Vörösmarty műveit tanultatta meg és szavaltatta vele, és Debrecenbe küldte tanulni és támogatni. Szintén Kerekes Demeterről jegyezte meg Mészáros, hogy mint az alföldi görögkatolikus papok, oroszul nem is tudott jól, sőt csak arra volt büszke, hogy magyarnak vallhatá magát, s 1834 és 1836 között már kísérletet tett magyar nyelvű végzésre a templomban.⁷ Később Mészáros Károly jogi végzettséget szerzett, és széleskörű irodalmi, újságírói tevékenységet folytatott. Több újságot is alapított, köztük a *Kárpáti Hírnök* címűt, melyben harcolt azzal a lesajnáló nézettel, hogy a magyar görögkatolikusok az ószláv liturgikus nyelv miatt oroszok. A megoldást egy magyar görögkatolikus püspökség felállításában, és a liturgikus könyvek mihamarabbi magyar fordításában látta.⁸

Farkas Lajos (1821–1894) ősi hajdúdorogi családban született. Iskolai tanulmányait Dorogon kezdte, a középiskolai és jogtudományi képzettségét Debrecenben szerezte. 22 éves korában már írnok volt az 1843-as pozsonyi országgyűlésen, a szabadságharcban honvéd századosként vett részt. Később Hajdúdorog főhadnagya (polgármesternek megfelelő pozíció) lett, majd a hajdúkerület megszüntetése után (1876) Hajdú vármegye főügyésze, később árvaszéki ülnöke lett. Mint vezető beosztású görögkatolikus értelmiségi állt élére a magyar liturgiáért és az önálló magyar püspökségért küzdő mozgalomnak, s ennek szentelte életét. Számos cik-

⁶ MOLNÁR József: *Görög Demeter*. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 30.) Debrecen, 1975. 5–7.; ZVARA Edina: *Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára*. Budapest, 2016. 17–31.

⁷ CSORBA Csaba: *Mészáros Károly önéletrajza*. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 22.) Debrecen, 1974. 19–21.

⁸ PIRIGYI István: *Görögkatolikus életsorsok*. Debrecen, 1998. 31–45.

ket és felszólalást írt, emlékiratait halála után jelentette meg György Endre *Egy nemzeti küzdelem története* címmel, mely a korszak egyik legfontosabb forrásértékű összefoglalása.⁹

Hajdúdorog példája

Hajdúdorog kiemelkedő jelentőségű egyházközség volt, nemcsak amiatt, hogy a munkácsi egyházmegye legnagyobb lélekszámú közössége volt,¹⁰ hanem azért is, mert a dorogiak lettek a magyar liturgia és az önálló magyar görögkatolikus püspökség eszméjének elindítói és fő harcosai is. A dorogi egyházközség története mintaként mutatta be a magyarajkú görögkatolikusok társadalmi helyzetét, céljait és törekvéseit, és hívei és papjai révén vezetője lett az egész magyar liturgiáért vívott mozgalomnak, mely az utókortól a hajdúdorogi mozgalom nevet kapta. Ezért érdemes egy kicsit részletesebben bemutatni e közösség történetét.

Hajdúdorogról az első magyar nyelvű okirat 1667-ből maradt ránk, amelyben a templom használatáról az ószláv és a román liturgikus nyelvet használó hívek magyar nyelven állapodnak meg, ami igazolja a hétköznapiakban a magyar nyelv használatát a közösségben.¹¹

1783-ban Koptsay János hajdúdorogi esperes azzal érvelt a rutén és a román parókiák egyesítése mellett Dorogon, hogy a hívek egymás között magyarul beszélnek, és templomi prédikáció, valamint a gyóntatás és a haldoklók ellátása magyarul történik.

Végül 1819-ben Szabó Vazul oláh lelkész halálával az oláh parókiát és a román nyelvű szertartásokat megszüntették Dorogon, így egy egyházközséget hoztak létre.

Kerekes Demeter parókusról (1831–1836), magyar érzelmeiről és Mészáros Károly támogatásáról már fentebb említést tettünk.

Kerekes Demetert követően a dorogiak Lyachovics János (1837–1843) zempléni főesperest hívták meg parókusnak kiváló nyelvtudása miatt: a francia, német,

⁹ PIRIGYI: *Görögkatolikus... i. m.* 21–30.

¹⁰ UDVARI István: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása.* Nyíregyháza, 1990. 119.

¹¹ Görögkatolikus Püspöki Levéltár (=GKPL) I-1-a. fasc. 02. nr.28.

olasz nyelvek mellett természetesen otthon volt a szláv nyelvekben is. Választásukban keservesen csalódnuk kellett, mert kiderült, hogy lelkészük pánszláv elkötelezettségű volt,¹² aki a már kialakult magyar nyelvű éneklést a templomban tiltotta és visszafejlesztette.¹³ Miután nem sikerült a hívekkel a közös nevezőt megtalálnia, inkább lemondott a dorogi parókusságról, és 1843 után Ungvárra távozott.

Utóda Szabó György (1844–1879) teológiai tanár lett Ungvárról, aki maga is hajdúdorogi származású volt, és helyreállította a korábbi liturgikus gyakorlatot a templomban.

Az első országos lépések

A reformkor lelkes hangulatában a dorogiaiak az országgyűléshez fordultak a magyar liturgikus nyelv és a liturgikus könyvek magyarra fordításának ügyében. Az 1843-as országgyűlésen Pozsonyban június 3-án előbb Draveczy Alajos zempléni követ kéri a fordítást, majd három nappal később június 6-án Pély-Nagy Gábor hajdú kerületi követ szólalt fel, hogy a szláv könyvek országos költségen lefordíttassanak, mert akkor a hívek az istentiszteleten értelmesen és buzgóbban részt tudnak venni. Az országgyűlés azonban a kérelmet pénzhányra hivatkozva nem teljesítette, illetve „jobb időkre halasztotta”.¹⁴

Az 1847–48-as országgyűlésre készülve újra felvetették a hajdúkerület követeinek utasításában, hogy sürgessék meg a liturgikus könyvek országos költségen való lefordítását.¹⁵

Közben Hajdúdorogon csak erősödött a magyar liturgia utáni vágy, ezért 1845-ben már Petrus Antal segédlelkész teljesen magyar nyelvű liturgiát mutatott

¹² Lyachovics azt terjesztette, „*hogy Ausztriának vége lesz, és a magyar, mint beoszthatatlan, testvér nélküli faj Oroszország protekciója alá jut. A magyar népnek tehát jövőbeli pártfogója nyelvét ismerni, tanulni élet-szüksége.*” PETRUS Jenő: *A magyarság önvédelme a keleti ritusu egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen.* Debrecen, 1897. 18.

¹³ 1841. március 15. és augusztus 21. között levelezés bontakozott ki Zemplén vármegye és a Hajdúkerület között a magyar nyelv használata és a fordítások tárgyában.

¹⁴ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez.* 1. kötet. 1778–1905. Közreadják: VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes vol. 4/1.) (=Források 4/1. kötet) Nyíregyháza, 2014. 64. vö: PETRUS: *A magyarság önvédelme... i. m.* 20–21.

¹⁵ *Források 4/1. kötet 65.*

be a templomban, de feljegyzések szerint az első teljes magyar liturgiát Görög Pál végezte, s hasonlóan cselekedett Kutka Pál lelkész is. Farkas István ügyvéd pedig egyenesen 100 forint jutalmat ajánlott fel az első kanonikus (szabályos) magyar liturgia elvégzőjének.¹⁶

A dorogiak 1848. május 6-án a sajtóhoz fordultak, hogy a szélesebb nyilvánosság előtt is nyomatékokat adjanak követelésüknek, és határozottabb állásfoglalásra készítsék megyéspüspöküket, hogy engedje meg nekik, „a magyarok Istenének magyarul áldozni.” Ellenkező esetben még azt is kilátásba helyezték, hogy „ott találjuk fel boldogításunkat, hol nemzeti nyelvünk édes hangján emelik hálaadó szózatukat az egek urához”. A nyílt levél a *Nemzeti* című újságban jelent meg 1848. június 16-án.¹⁷

Az első reménysugár kormányzati részről 1848. június 19-én csillant fel, amikor Eötvös József kultuszminiszter levelet intézett Popovics Vazul püspökhöz, melyben arról értesítette, hogy ha a főpásztor gondoskodik a megfelelő könyvek lefordításáról, akkor a kormányzat kész az anyagi feltételeket biztosítani.¹⁸

Mivel a szabadságharc eseményei és az azt követő időszak nem tette lehetővé az ígéretek valóra váltását, újra csak a sajtó útján került a magyar görögkatolikusok ügye napirendre. Mészáros Károly az általa alapított *Kárpáti Hírnök* című ungvári újság első számaiban szentelt teret a témának.

A legelső számban 1861. július 1-én arról értekezett, hogy Felső-Magyarországon visszaszorulóban van a magyarság, pedig nevük, nyelvük és szokásaik alapján magyar emberek az orosz és oláh szertartások miatt lassan elfeledkeznek identitásukról, s tényleg orosz, vagy oláhhá válnak. Ezt a folyamatot négy pontból álló cselekvési terv segítségével kívánta megállítani: 1000 fő feletti helyeken óvodák létesítésével, tanároknak évenkénti jutalom kitűzésével, ha növendékeiket a magyar nyelvre buzdítják, ha a megyei tisztviselők a népiskolákban hazafias nevelési irányt megerősítik, illetve egy önálló magyar püspökség felállításával.¹⁹

A *Kárpáti Hírnök* második számában Mészáros tovább fejtegette az önálló magyar görögkatolikus püspökség szükségességét, s bírálta az egyházmegyék veze-

¹⁶ PETRUS: *A magyarság önvédelme... i. m.* 22.

¹⁷ *Források* 4/1. kötet 65–66.

¹⁸ *Források* 4/1. kötet 66–67.

¹⁹ *Források* 4/1. kötet 68–69.

tését, így a munkácsiét is, mondván, hogy ötven éve nem volt az egyházmegyében *canonica visitatio*, nem állnak rendelkezésre még egyházi szláv olvasókönyvek sem, nem beszélve a magyar könyvek hiányáról, s az oktatási intézményekben is megelégednek az ószláv énekek és imák megtanításával, és nem fordítanak gondot az oktató-nevelő munkára. Konkrét példával illusztrálta, hogy Ungváron a nagyszámú magyarságnak még csak egy prédikáció sem hangzott el magyarul.²⁰ Mészáros Károly cikkei vitaindítónak bizonyultak, mert valóságos tollharc bontakozott ki a *Kárpáti Hírnök* hasábjain. Romzsa István ellencikket jelentetett meg, mely szerint a magyar görögkatolikus püspökség „rossz helyen, alkalmatlan időben van indítványozva”.²¹ Ugyanakkor Antalóczy Imre dorogi káplán örömét fejezte ki támogató cikkében megemlítve, hogy Roskovics Ignác hajdúböszörményi parókus már nyomdakészre elkészítette imakönyv fordítását, melyből csak a dorogi iskola vezetősége 2000 (!) példányt rendelt meg.²²

Természetesen Farkas Lajos, a magyar liturgia és a magyar görögkatolikus püspökség elkötelezett harcosa a legnagyobb örömmel olvasta Mészáros Károly cikkeit, és teljes támogatásáról biztosította szerzőjüket, hangsúlyozva, hogy tartahatatlannak állapította meg a magyar alföldön élő gyerekek fejébe a cirill betűs ábécét erőszakolják, és a hajdú gyerekeknek azt verjék a fejébe, hogy ők nem magyarok, hanem oroszok. A legsürgősebb feladatként javasolta, hogy a magyar egyházközségek küldöttjei Dorogon tartsanak gyűlést, azon egy választmányt alakítsanak, ami képviseli érdekeiket, különösen is a magyar liturgikus nyelvet a pánszláv törekvésekkel szemben.²³

1862-ben jelentős esemény történt a magyar liturgikus nyelvért folytatott küzdelem történetében, megjelent Roskovics Ignác hajdúböszörményi parókus évtizedes fordító munkájának eredményeként Debrecenben az óhitű imádságos és énekeskönyv, mely egyre nagyobb népszerűsége tette szert, olyannyira, hogy 1898-ig nyolc kiadása látott napvilágot.

²⁰ Ungvár, 1861. július 4. *Források* 4/1. kötet 69–71.

²¹ Ungvár, 1861. július 25. *Források* 4/1. kötet 71–72.

²² Ungvár, 1861. július 25. *Források* 4/1. kötet 72–73.

²³ Vámospércsről datálva 1861. július 25-én. Megjelent Ungváron, 1861. augusztus 4. *Források* 4/1. kötet 74–75.

1863-ban Farkas Lajos visszaköltözött Dorogra, így most már sokkal hatékonyabban tudta a magyar görögkatolikus ügynek szentelni magát. Miután többekkel beszélgetett, elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek Popovics Vazul munkácsi püspökhöz. A küldöttség 1863. május 22-i dátummal egy kérvényt is megfogalmazott a főpásztorhoz. Kifejtették, hogy tősgyökeres magyarként szeretik anyanyelvüket, és az Alföld síkján nem akarnak a ruténizmus áldozataivá válni azzal, hogy a nem értett és nem is szeretett szláv nyelv járma alatt nyögjenek. Három konkrét kérést fogalmaztak meg:

- Istent értelmesen imádhassák, és imáikat anyanyelvükön mondhassák
- az üresedésben lévő szabolcsi főesperesi cím legyen betöltve
- Hajdúdorog –mely számra és értelmiségre a magyar egyházak legnagyobbika – parókusa tölthesse be ezt a méltóságot.

Popovics püspök válaszában a kérést jogosnak nevezte, és megígérte, ha kell, közbenjár a pápánál, és nemsokára Szabó György dorogi parókus szabolcsi főesperesi kinevezést kapott. Szabó főesperes, bár 1863. november 11-én Popovics püspök egy a primásnál történt feljelentés következményeként elrendelte, hogy a hivatalos fordítások engedélyezéséig a liturgiát egyházi szláv nyelven kell végezni, mégis már nemcsak a kántori részeket, hanem a pap általi énekek nagyobb részét magyarul végezte.²⁴

A hajdúdorogi közgyűlés

Mivel ezután szintén még évek teltek el anélkül, hogy a magyar liturgia ügyében előrelépés történt volna, 1866. május 6-án Hajdúdorog város egyházi és világi vezetői közgyűlést tartottak és azon feliratokat fogalmaztak meg.

A feliratok lényege: 1. Kérik az összes magyarajkú görögkatolikus számára egy önálló magyar püspökség felállítását. 2. Ha ez azonnal nem lehetséges, átmeneti megoldásként, Hajdúdorog székhellyel vikariátus létesítését. 3. Engedélyt

²⁴ FARKAS Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története*. Budapest, 1896. 18–23. Petrus Jenő szerint a feljelentésben nagy szerepe volt az egi érseknek is, aki 1857-ben a csekély számú római katolikusoknak templomot épített és plébániát alapított, sőt elérte nyomást gyakorolva a városra, hogy az 100 hold terjedelmű földbirtokot biztosított a plébános javadalmazására. PETRUS: *A magyarság önvédelme... i. m.* 23.

kérnek, hogy saját ügyeik intézésére a görögkatolikus magyarok Hajdúdorogon értekezletet tarthassanak.

A Ferenc József királyhoz címzett feliratban Szent Pál apostolra hivatkozva (1Kor. 14,9–19) azt kérték, hogy Istent értelmesen és érthetően imádhassák, mert ők tősgyökeres magyarok, és hiába készültek fordítások, vannak, akik *„minden óhitűt ruténnek, vagy romának szeretnek tartani”*. Ráadásul a Magyar Királyságban a más vallásfelekezetűek, sőt hitrokonai az oláh, szerb, orosz, örmény nemzetiségek is biztosítva vannak abban, hogy anyanyelvüket használhatják templomaikban.²⁵

A Scitovszky János prímáshoz írt feliratban a 34. zsoltár könyörgésével fordultak az ország első főpapjához: *„Az igazak kiáltanak, és az Úr meghallgatja őket, és minden nyomorúságukból kiragadja őket”* (Zsolt 34,18). Feltárták helyzetüket, hogy mintegy 200 000 magyar görögkatolikus rutén és román püspökök egyházkormányzata alatt él, s ósláv és román nyelven kénytelen a templomokban liturgián részt venni, megfosztva az anyanyelv használatától és attól, hogy Istent értelmesen imádhassák. Ezért *„minket elkorcsosultaknak, a pánszlávvisztikus törekvések támogatóinak, rusznyákoknak és muszkáknak tartanak és csúfolnak”* fogalmazták. Új elemként arra hivatkoztak, hogy az unió megkötésekor magától értetődő volt a szer-tartás megőrzésének engedélyezése alatt a népnyelv használatának lehetősége is. Az esztergomi érseket arra kérték, *„ragadja ki az orosz nyelv gyűlöletes járma alól”* a híveket. Hivatkoztak az új román görögkatolikus püspökségek és a metropólia 1853-ban történő megalapítására, s kérték a munkácsi püspöki széket egy jó hazafival betölteni. Ameddig ez nem lehetséges, az 1723-ban felállított máramarosi külhelynökség példájára Dorogon egy hasonlót alapítani a magyar görögkatolikusok számára.²⁶

Mailáth György udvari főkancellárhoz írt levelüket statisztikai adatokkal is alátámasztották: a Tisza vidékén és a Bodroglóközben 74 parókia, de más megyékben is összesen 200 000 magyar hívő az orosz szláv nyelv jármában sínylődik. A magyarok mostohák saját országukban: *„most midőn hazánkban minden idegen ajkú nép saját nemzetiségi igényeinek érvényt szerezni oly rohamosan törekszik, mert ők is*

²⁵ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 24–27.

²⁶ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 27–30.

osztják halhatatlan Kölcseynk azon jósmondatát, hogy „jaj a nemzetnek, mely ősi fészkeből kiűzetett, de jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg!”²⁷

A Képviselőházhoz fordulva kiemelték: „mi e világon egy nemzetiséggel sem vagyunk rokonságban, s így mi nem kecsegtethetjük magunkat egy más hasonnemzetiségű nemzetbeli beolvadás reményével, mert bár vallásos szertartásokban ismerünk is hitrokonokat, nyelvünkre nézve azonban csak édes hazánkban találjuk testvéreinket, mert mi magyarok vagyunk, s az örökkévalóságig azok akarunk maradni. Mi reánk illik a nagy költő ama szép mondata: A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely, áldjon vagy verjen sors keze, itt éljed, s halnod kell.”²⁸

A felterjesztésekre azonban válasz sehonnan sem érkezett, ugyanakkor az ország közvéleménye kezdett felfigyelni a magyar görögkatolikusok törekvéseire.

A makói példa

A makói görögkatolikus egyházközség szintén komoly szerepet vállalt a magyar liturgiáért folytatott küzdelemben.

1866. június 21-én a makói magyar görögkatolikus hívek nevében 61 hívő aláírásával levélben fordult Scitovszky János bíboros esztergomi érsekhez, a magyar nyelv templomukbeli használatának ügyében. Kérvényükben feltárták egyházközségük történetét, hogy a 18. században Szabolcs Bereg és Ung megyéből származó tisztán magyarajkú „oroszkok” alkották a görögkatolikus közösséget, akiknek Mária Terézia királynő templomot építtetett, amit a munkácsi püspökséghez csatolt. 1791-ben, valamint 1816-ban még számos „magyar orosz”, valamint 20 Szatmár megyéből és Erdélyből érkező család csatlakozott, akik magyarajkú oláhok voltak. A kezdetektől fogva a magyar volt a prédikációs nyelv, és számos templomi, körmeneti és temetési éneket magyarul énekeltek. Az iskolában mindig is magyar volt a tanítási nyelv, mivel csak ezt értették, s ez tette lehetővé, hogy a környéken lakó római katolikusok, sőt még reformátusok is jártak ide.

Fordulat akkor következett be, amikor az éppen Erdélyből az 1790-es évek elején beköltözött és elmagyarosodott Árgyelán család – amely nevét Erdélyire ma-

²⁷ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 30–36.

²⁸ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 36–41.

gyarósította – sarja Erdélyi Vazul nagyváradai görögkatolikus püspök (1842–1862) olyan parókuszt nevezett ki, aki még olvasni sem tudott ószlávul. (Bisztray Balku Ignác személyében.) A román szellemű parókus lemeszeltette, majd később le is vakartatta azt az ószláv feliratot a templomban, mely bizonyította, hogy Mária Terézia a templomot a „magyar oroszok” számára építtette. A templom felújításakor a toronyömbben és az oltár talapzatában elhelyezett régi iratokat megsemmisítette, és román nyelvű iratokat tett a helyükre, és hasonló történelemhamisító szándékkal eltüntette az 1800 előtti anyakönyveket, melyek bizonyították az egyházközség magyar jellegét.

A hívek ezután hat pontba szedve felsorolták azokat a sérelmeiket, melyeket a nagyváradai görögkatolikus püspökök románosító intézkedései során szenvedtek el: a püspökség az anyakönyveket román nyelven vezettette, 1844-től román szellemű parókusokat neveztek ki, az egyházközségtől elvette a tanítóválasztási jogot és olyan tanítókat nevezett ki, akik nemcsak a román nyelvet, hanem román szokásokat és olyan román identitást igyekeztek a gyerekek lelkébe plántálni, hogy már a magyar szülőktől elidegenítették őket. Az egyházközség alapítványainak jövedelmét magukhoz vonták, és a belényesi román gimnázium és tanítóképző céljára fordították. A papok és tanítók a korábban egységes és békés egyházközség magyar híveit orosz és román felekezetűvé osztották és szembefordították egymással. Mindezek mellett a legfájóbbnak azt érezték, hogy a templom fennállása óta szokásban lévő magyar éneklést előbb teljesen betiltották, majd pedig – valószínűleg a polgári hatóság közvetítése révén – egy-két magyar ének eléneklését engedélyezték. Pedig a levél írói szerint az egyházközségben már 1848 előtt kézirat fordításokból a nép által énekelt részeket (kántoruk Barczán Demeter révén) magyarul énekeltek, majd pedig a Roskovics Ignác magyar énekeskönyvének megjelenését követően azt használták.

Papp Szilágyi József nagyváradai görögkatolikus püspök a hívek többszöri kérését elutasította, sőt levelük szerint a lelkészeknek meghagyta, hogy ha a hívek magyarul merészelnék énekelni a templomban, a szertartást hagyják félbe és a templomot bezárva értesítsék a polgári hatóságokat, hogy azok a román és ószláv éneklést állítsák vissza. Így többször előfordult, hogy a hívek csak a hivatalos

szertartási idő előtt vagy után – az egyébként általuk eltartott pap és kántor nélkül – énekelhettek magyarul a saját templomukban.

Végezetül arra kéri Scitovszky János bíboros hercegprímást, járjon közbe, hogy a vallásalap támogatásával fordítsák le magyarra a liturgikus könyveket, hogy a magyar énekek elhangozhassanak a magyar görögkatolikus templomokban, hogy a nacionalista román papok és tanítók helyett magyar papokat és tanítókat kapjanak, és amíg magyar görögkatolikus püspökség nem alakul, addig, hogy a további zaklatásoktól megmeneküljenek, kéri a munkácsi görögkatolikus püspökségbe való visszacsatolásukat.²⁹

Papp Szilágyi 1866. szeptember 12-én írt levelében visszautasította a vádakat a prímásnál. Tagadta, hogy románosítani akarna, feleslegesnek tartotta a liturgikus könyvek lefordíttatását, és kifejtette, hogy püspökségének alapító bullája Csanád vármegyét és Makót a nagyváradi egyházmegyéhez csatolta, amin nem kíván változtatni.³⁰

Mivel a helyzet nem változott, a makói görögkatolikus hívek a képviselőházhoz fordultak panaszaikkal. A Magyar Képviselőház 1867. március 17-én tárgyalta ügyüket. Itt Faragó Ferenc képviselő részletesen ismertette az országgyűléssel a helyzetüket. Új fejleményként jelent meg a Scitovszky prímáshoz írt levélhez képest, hogy a kolerajárvány idején sem enyhült a helyzet a papok és a hívek között, és amikor a segédlelkész meghallotta, hogy a hívek a templomban magyarul énekeltek, azonnal letette a liturgikus ruháit az oltárra, és a templomot bezáratta, amit aztán a hívek erővel nyitottak ki. Faragó képviselő azt javasolta, hogy a segédlelkészt büntessék meg, a nagyváradi görögkatolikus püspököt függeszse fel a király apostoli jogánál fogva, és meg kellene nyerni az uralkodót, hogy egy magyar görögkatolikus egyházmegyét állítson fel. Végül kivizsgálásra és intézkedésre az ügyet a vallás- és közoktatási minisztériumhoz utalták.³¹

1867. június 26-án a makói magyar ajkú görögkatolikus hívek újra Eötvös József kultuszminiszterhez fordultak. Az országgyűléshez írt panaszlevelükben még név nélkül említett román segédlelkész, Darabos György elhelyezését kérték.

²⁹ *Források* 4/1. kötet 91–96.

³⁰ *Források* 4/1. kötet 97–100.

³¹ ZELLER Árpád: *A magyar egyházpolitika*. Budapest, 1894. I. kötet. 1847–1872. 231–233.

Elkeseredésüknek drámai hangon adtak nyomatékot: „*lelki gyilkosainkat saját véres verejtekünk szerzeményéből kell díjaznunk, jobban mondvá: keblünk nedvéből mardosó kígyókat kell táplálnunk?*” Panaszuk szerint Darabos szeretetlenséget, viszályt szít, gőgös, hazug, pontatlan, a liturgiát hadarva végzi. Kérték elhelyezését és helyére egy alkalmas segédlelkész kinevezését.³²

1867. július 18. Eötvös József kultuszminiszter továbbította Simor primásnak a magyar görögkatolikusok kérését a liturgikus könyvek lefordítására, és a saját egyházmegye felállítására vonatkozólag, valamint, hogy megnyugtató intézkedés történjen a makói hívek ügyében.³³

A hajdúdorogi nagygyűlés: 1868. április 16.

A makóiak kapcsolatba léptek a hajdúdorogi Farkas Istvánnal, (Farkas Lajos bátyjával) a magyar liturgia ügyének elkötelezett harcosával, hogy a küzdelmet a magyar püspökségért és liturgiaért ne hagyják félbe és vegyék fel a kapcsolatot a többi magyar ajkú egyházközséggel, hogy egységesen tudjanak fellépni. Farkas István az ügyet továbbította öccsének, Lajosnak, akit megválasztottak Hajdúdorog főhadnagyának, vegye kezébe az irányítást, és mivel a kiegyezés (1867) után szabadabbá vált a társadalmi élet, és a gyülekezési jog nem ütközött akadályokba, egy nagygyűlés összehívását tervezték meg. Szabó György főesperes parókus (1844–1879) is támogatta törekvéseiket, akinek meggyőzésében káplánjának, Görög Pálnak voltak elévülhetetlen érdemei.

1868. március 12-én Hajdúdorog városa közgyűlést tartott, ahol elhatározták, hogy a magyar görögkatolikusok számára egy népgyűlést fognak összehívni.³⁴ Farkas Lajos vezetésével egy bizottság leveleket intézett a schematizmus alapján magyarnak tartott és tudott egyházközségekhez és néhány nagyobb városhoz, ahol köztudomású volt, hogy élnek magyar görögkatolikusok, mint Pest, Makó, Debrecen, Kassa, Szatmárnémeti, Nagybánya.

³² *Források* 4/1. kötet 101–102.

³³ *Források* 4/1. kötet 102–103.

³⁴ *Források* 4/1. kötet 108.

A nagygyűlést 1868. április 16-ra hirdették meg Hajdúdorogra.³⁵ A gyűlést megelőző napon már a legtöbben megérkeztek, úgy, hogy Farkas Lajos szerint a máskor csendes és igénytelen kisváros zajossá vált és nagyvárosias hatást keltett. Ezt fokozta a városháza, a templomtorony, a kaszinó, az iskola és több épület nemzeti színű zászlókkal való feldíszítése.

1868. április 16-án reggel 8 órakor megszólaltak a dorogi templom harangjai, melyekről még Széchenyi István, a legnagyobb magyar, és más szakértők is a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak,³⁶ hogy ünnepi liturgiára hívják az akkor éppen átépítés és nagycsúsztatás alatt lévő templomba a híveket. Itt Szabó György szabolcsi főesperes, helyi parókus vezetésével minden papi fennhangot teljesen magyarul énekelt liturgia hangzott el, melyre a válaszokat a Lázár József kántor által szépen betanított és vezetett iskolásokból és iparosokból álló énekkar adta meg csodaszép összhangban természetesen magyarul, amit a liturgia végén a himnusz éneklése koronázott meg.

A liturgiát követően átvonultak a városháza udvarára, ahol elkezdődött a gyűlés, hiszen a nagyterembe nem is fértek volna el ennyien.

Farkas Lajos a város főhadnagya köszöntötte az egybegyűlteket, majd a kongresszus levezető elnököt és jegyzőt választott. Közfelkiáltással elnök lett Farkas Lajos, a jegyző pedig Szilvási István, Csanád megye főjegyzője, Makóról.

Először a megbízólevelek átadására került sor: ebből azt állapították meg, hogy 220 küldöttel és 20 lelkésszel 33 anyaegyházközség jelent meg személyesen, illetve 19 község és egy egész esperesi kerület 11 lelkésszel levél útján csatlakozott a gyűléshez, tehát így összesen 52 egyházközség 31 pappal fejezte ki részvételét az országos kongresszuson.

Képviselve volt Szabolcs, Szatmár, Bereg, a Hajdúkerület, Bihar, Máramaros, Zemplén, Abaúj-Torna, Csanád vármegyék, valamint Debrecen város.

A személyes résztvevők regisztrálását követően került sor azon községek és városok jegyzékbe vételére, amelyek a nagygyűlés határozataival való egyetértésüket eleve deklarálták.

³⁵ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 43–44.

³⁶ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 45.

A közgyűlés megállapította, hogy a Magyar Királyságban már nemcsak az ortodox szerbeknek és románoknak van saját nemzetiségű püspökségük, hanem a román görögkatolikusok is kaptak Szamosújvár és Lugos székhellyel. A ruszinok a munkácsi és az eperjesi egyházmegye többségét képezik, itt a magyarok, noha 200 000 főt számlálnak, kisebbségben vannak. Márpedig a keleti egyházban a népnyelv alapkövetelmény, és a magyar görögkatolikusokat is megilletné hazájukban egy saját magyar püspökség, ahol anyanyelvükön tudnának imádkozni, és az iskolában nem lennének rákényszerítve egy idegen (ósláv, vagy román) liturgikus nyelv tanulására. Ha ez tovább így folytatódik, akkor vagy elveszítik magyar identitásukat az idegen tengerben, vagy vallásilag közönyössé válnak.

Ezért a nagygyűlés elhatározta, hogy

Hajdúdorog székhellyel magyar görögkatolikus püspökség felállítását kéri az uralkodótól,

a hívek szegénysége miatt a vallási és tanulmányi alap terhére a liturgikus könyveket lefordíttatja magyar nyelvre,

és a magyar liturgikus nyelv szentesítését kéri illetékes helyen, *„ha ez csakugyan szükséges lenne”*.

A kongresszus az ügyek intézésére Állandó Végrehajtó Bizottságot szervezett élén Farkas Lajossal.³⁷ Az Állandó Végrehajtó Bizottság tagjait a nagygyűlés felhatalmazta, hogy a munkácsi püspököt, az esztergomi érseket és az uralkodót személyesen felkeresse, és a kérvényeket átnyújtva pártfogásukat elnyerve a magyar püspökség, a magyar liturgia és liturgikus könyvek ügyét sikerre vigye.

A délelőtti gyűlést követően Hajdúdorog városa 400 terítékes ebédet adott a küldöttek és az érdeklődő vendégek tiszteletére. Farkas Lajos szavaival *„a kaszinó termeiben Boka Samu jeles zenekarának szívre ható, gondot űző játéka mellett folyt a legkedélyesebb társalgás”*, s hangzottak el a pohárköszöntők az uralkodó, a királyné, s a többi előkelőség és a résztvevők egészségére csaknem késő estig. A hangulat tetőfokán a hetven éves Mertse Antal debreceni polgár úgy ropta a

³⁷ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 50–53.

magyar legényes magán táncot, hogy az egy 16 éves fiatalembernek is becsületére vált volna.³⁸

Másnap, április 17-én folytatódott a nagygyűlés munkája. Itt több egyházközség egyetértő levelét olvasták fel, majd egy ellenvéleményt is. Sajópetri egyházközség teljesen magyar nevű hívei levelükben annak adtak hangot, hogy szláv ajkú egyházközségként nem támogatják a magyar liturgikus nyelvet. Ezt a kongresszus az idegen liturgikus nyelv miatt a magyar identitás feladásának mintapéldájaként tekintette.

Végül az Állandó Végrehajtó Bizottság felszólított, hogy az esetleg később érkező csatlakozó leveleket vegye át és csatolja az eddigi dokumentumokhoz. A nagygyűlés még aznap, április 17-én be is fejeződött.

1868. május 14-én Hajdúdorog város közgyűlésén Farkas Lajos, a város vezetője és az országos kongresszus elnöke bemutatta a nagygyűlés hitelesített jegyzőkönyvét, amit a közgyűlés örömmel vett tudomásul, és megszavazta, hogy az indítványozott kérvényeket fogalmazzák meg, és a város költségén nyomtassák ki, valamint, hogy küldöttség keresse fel pártolás céljából az ország törvényhatóságait, s legelőször is a kiváló hazafi hírében álló Pankovics István munkácsi megyésfőpásztort.

Szabó György hajdúdorogi parókus, szabolcsi főesperes a nagygyűlést követően 1868. április 24-én levélben tájékoztatta Pankovics István munkácsi püspököt a nagygyűlés lefolyásáról, valamint a főpásztorhoz készülő küldöttség szándékairól. Miután röviden ismertette a kongresszus célját és a résztvevők nagy számát, lelkesedését és elszántságát a legmélyebb tisztelet hangján, óvatosságra hívta fel a püspök figyelmét, hogy *„ismerve e vallásosan nemzeti forrongásnak mind természetét, mind terjedelmét, s tekintve az időt is, amelyben élünk – azt vagyok bátor alázattal nyilvánítni: miszerint e határozott, nyelvéért és hitéért rajongva lángoló roppant néptömeg tetteles akadályozások esetére könnyen a legnagyobb szélsőségekre ragadtathatik.”*³⁹

³⁸ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem... i. m.* 56–57.

³⁹ *Források* 4/1. kötet 107–108.

A nagygyűlés utóélete: az Állandó Végrehajtó Bizottság küldöttségei

Farkas Lajos vezetésével egy bizottság Ungvárra utazott, ahol Pankovics püspök ünnepélyes keretek között, a székeskáptalan jelenlétében fogadta a küldöttség tagjait. Farkas Lajos köszöntő beszédében előadta a delegáció jövetelének célját és felkérte a főpásztort, hogy a királyhoz induló küldöttség vezetését szíveskedjen elvállalni. Pankovics István megyéspüspök – akinek jelszava „*Isten, Király, Haza*” volt – a maga részéről maximális támogatásáról biztosította a küldöttség tagjait, akiket egyenként bemutatott neki, s akiket ebédre, ezt követően pedig kertjébe egy kellemes sétára meghívott.

Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a püspök a diplomácia szabályainak figyelembevételével óvatosan kívánta az ügyet előrébb vinni. A küldöttség vezetését visszautasította „*tőle nem függő akadályok miatt*”. Másnap pedig, amikor vasárnapi szent liturgiára invitálta a magyar küldöttséget, Farkas István hirtelen támadt javaslatát, hogy a magyar delegáció magyarul énekelje el a liturgián a Miatyánkot, kifejezetten megtiltotta. Még inkább feszültséghez vezetett, hogy a liturgia után a főpásztor egy öt fős vezető csoporttal történő eszmecsereje során Farkas István felvetette, amennyiben a püspök nem támogatja a dorogiak ügyét, úgy a dorogi paptól meg kellene vonni a fizetést és a templomajtot pedig beszegetni mindaddig, amíg a teljes magyar nyelvű liturgia nem engedélyeztetik. Erre a püspök megütközve egy külön szobában négy szemközt bizalmasan tárgyalt Farkas Lajossal, megengedve neki, hogy néhány megnyugtató információt megosszon elégedetlenkedő bátyjával, Farkas Istvánnal is.

Vasárnap délután a küldöttek a kanonokokat látogatták sorra, majd este a szemináriumba voltak vacsorára hivatalosak, ahol a papnövendékek énekkara magyar énekekkel is meglepte őket.⁴⁰

A nagygyűlés határozata értelmében elkészültek a feliratok Ferenc József apostoli királyhoz, a nemzetgyűléshez, a vallás- és közoktatási miniszterhez és a hercegprímáshoz, s hogy az ügy biztosabb sikerhez vezessen, nagyszámú

⁴⁰ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 58–60., 65–66.

ünnepélyes küldöttség volt hivatva azokat átadni. Az ungvári püspöki látogatáson – mint említettük – Pankovics István megyéspüspök elhárította a küldöttség vezetését. Így Szabó György főesperes és Farkas Lajos, az Állandó Végrehajtó Bizottság elnöke Nagykállóban felkereste báró Vécsey József Szabolcs vármegyei főispánt, hogy felkérje a küldöttség vezetésére, de őt nem találták otthon, mert előző nap elutazott hosszú időre, családi ügyben. Ezért Hajdúbozsórménybe vették az irányt Sillye Gáborhoz, a hajdúkerület főkapitányához, aki szívesen elvállalta a delegáció vezetését, és oroszlánrésze volt abban, hogy a sajtó, különösen is az országos napilapok tudomást szereztek a görögkatolikus magyarok törekvéseiről, és azokat szimpátiával, pártolólágtarták a nagy nyilvánosság elé.⁴¹

A Pesti küldöttség tagjai voltak Sillye Gábor hajdúkerületi főkapitány és Farkas Lajos Dorog főhadnagya, az Állandó Végrehajtó Bizottság elnöke vezetésével 9 görögkatolikus pap és 14 világi személy.⁴²

A fővárosba érkezve a delegáció megtudta, hogy a király Bécsbe utazott, és onnan pedig tovább gyógyfürdőkre, úgyhogy Andrassy Gyula miniszterelnöknek nyújtották át személyesen a petíciójukat, aki szívesen fogadta őket, és megígérte, hogy az uralkodónál eléri a teljesítést is.⁴³

A képviselőházban Szentiványi Károly korelnök az országház nagytermében fogadta a küldötteket Deák Ferenc jelenlétében. Farkas Lajosnak különösen is jól esett, hogy a haza bölcse a magyar görögkatolikusok ügyét igazságosnak, méltányosnak és a nemzetiség szent ügyének nevezte. Petrus Jenő szerint Deák azt mondta: *„Ezt önöknek nem kérti, de követelni kell!”*⁴⁴

A delegáció felkereste báró Eötvös József vallás- és közoktatási minisztert, aki szintén támogatásáról biztosította őket. Hasonlóképpen biztatást kaptak Wenckheim Béla belügyminisztertől, valamint Lónyay Menyhért pénzügyminisztertől is.

⁴¹ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 60–62., 66–67.

⁴² FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 61.

⁴³ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 67.

⁴⁴ PETRUS: *A magyarság önvédelme...* i. m. 72.

Mivel Simor János hercegprímás csak néhány nap múlva tudta őket fogadni Esztergomban, ezért még felkerestek támogatókérő szándékkal néhány parlamenti képviselőt is.⁴⁵

Tisza Kálmán a Balközép Párt vezére volt az egyetlen képviselő, aki nem támogatta nemzetiségi szempontból az önálló, külön püspökség felállítását. Úgy vélte, hogy magyar szempontból kedvezőbb hatású az, ha a magyar hívek megmaradnak az ősi egyházmegyék keretein belül, és így gyakorolnak vonzó hatást a nem magyarokra.⁴⁶

A küldöttségnek nem tudott minden tagja olyan hosszú ideig távol maradni munkájától és otthonától, ezért többen hazautaztak, de a megmaradtak a prímási fogadás előtti nap Esztergomba hajóztak és ott a „Füredő” nevű fogadóban szálltak meg. Másnap délelőtt 10 órára két bérkocsival hajtottak a prímási palotába, ahol az ország első főpapja fogadta őket.

Simor János hercegprímás átvette a dorogiak kérvényét, és a püspökséggel kapcsolatban biztos sikerrel kecsgettette őket, ugyanakkor a magyar liturgikus nyelvvel kapcsolatban felhívta a figyelmet a Római Szentszék kompetenciájára, és arra, hogy ez biztosan hosszú időbe fog telni, bár ebben is ígért támogató segítséget. Meglepődött, amikor a delegációtól azt az információt kapta, hogy Dorogon már régóta az istentisztelet nagy részét magyarul végezték. Felelősségre is vonta Szabó György parókuszt, miért tűri el ezt a gyakorlatot főesperes létére? Miután Szabótól azt a választ kapta, hogy ő Hajdúdorog szülötteként gyerekkora, azaz több, mint negyven év óta ezt hallotta a templomban, félrevonta és ezt mondta neki: akkor „*folytassa Nagyságod, csak ne híresztelje!...*”⁴⁷

Jóindulata jeleként Simor hercegprímás ebédre is meghívta a küldöttség tagjait. Az addig hátralévő időben Farkas Lajos szerint Szabó György címzetes püspök⁴⁸ mutatta be nekik a bazilika épületét, és a székesegyházi kincstárat. Az

⁴⁵ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 68. „felkerestük tehát Ghiczy, Somssich, Tisza, Nyári, Bónis nagybefolyású képviselő urakat, kik Tisza kivételével szíves fogadásunk mellett támogatásukat egész készséggel megígérték.” Felkeresték még Thury Sámuel, a hajdúszoboszlói kerület képviselőjét is.

⁴⁶ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 68–69.

⁴⁷ PETRUS: *A magyarság önvédelme...* i. m. 182–183.

⁴⁸ Valószínűleg Szabó József esztergomi kanonok, nikopoliszi c. püspök, érseki helynökről van szó, akinek keresztnévére nem emlékezett pontosan, vagy nyomdahiba révén pontatlan a név. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szab%C3%B3.html> (letöltés ideje: 2019. április 26.)

ebéd alatt Simor érsek főként a delegáció két vezetőjével, Farkas Lajossal és Szabó György főesperessel beszélgetett el kedélyesen, hangsúlyozva, hogy ha a magyar ajkú görögkatolikus püspökség fel is lesz állítva, ő ragaszkodik a szeretett magyar hívek feletti metropolitai jogaihoz.

A dorogiai Esztergomból hajóval érkeztek még aznap vissza Pestre, ahol másnap az időközben a fővárosba érkező Pankovics István munkácsi megyéspüspökkel találkoztak, és beszámoltak neki mindarról, amit intéztek. Pankovics püspök újra biztosította őket arról, hogy minden tőle telhetőt megtesz az ügy érdekében, de ők is kitartóan törekedjenek céljuk elérésére, akár a sajtó bevonásával is.⁴⁹

Ránk maradt a nagygyűlés Képviselőházhoz írt feliratának szövege, melyet Debrecenben ki is nyomtattak. Ebben kéri, hogy *„mi egyesült ó-hitű magyarok, ruthén és román püspökeink joghatósága alól kivétetvén, számunkra Hajdú-Dorogon egy önálló, egyesült ó-hitű magyar püspökség alapíttassék, s egyházi és cultus könyveink országos költségen –habár előleg mellett is– kinyomattatván, kedves magyar nyelvünk eképp oltári nyelvvé emeltessek.”* Kérésüket négy érveléssel támasztották alá: a Magyar Királyságban már nemcsak az ortodoxoknak, hanem a görögkatolikusoknak is nemzetiségi szempontból történt püspökség felállítása: Lugos és Szamosújvár esetében a románoknak. A romanizáló és ruténizáló egyházpolitika veszélyezteti a magyar hívek identitását. A magyar görögkatolikusok kétszázezres létszáma is indokolja a magyar görögkatolikus püspökség felállítását. A munkácsi egyházmegye nagy kiterjedése lelkipásztori szempontból is egy új püspökség felállítását tenné szükségessé.⁵⁰

Az országgyűlés a kérvényt nagy éljenzések közepette annak elintézését a kultuszminiszterre bízta, aki a hivatali ügymenetnek megfelelően az osztálytanácshoz továbbította.⁵¹

1868. szeptember 2-án Lipovniczki István miniszteri tanácsos a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter nevében Simor prímáshoz fordult, hogy a hajdúdorogiak kérelme kapcsán mielőbbi véleményt kérjen az esztergomi érsek álláspontjáról.⁵²

⁴⁹ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 70.

⁵⁰ DR. B. PAPP János: *Hajdúdorog küzdelme a magyar görögkatolikus egyházmegye felállításáért.* Hajdúdorog, 1996. 115–116.

⁵¹ FARKAS: *Egy nemzeti küzdelem...* i. m. 71.

⁵² *Források* 4/1. kötet 116.

Simor János hercegprímás 1868. szeptember 17-én fejtette ki véleményét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek a hajdúdorogi népgyűlés felterjesztéséről. Ebben gyakorlatilag osztotta Tisza Kálmán meggyőződését, hogy magyar szempontból előnyösebb, ha nem szeparálódik el a magyar görögkatolikus papság és hívek a nemzetiségektől, mert így nagyobb hatással tudnak azokra lenni. Lugos és Szamosújvár példája pedig az abszolutizmus nem éppen magyarbarát intézkedései közé tartozik. Helyesebbnek látta egy püspöki helynökség felállítását Hajdúdorogon, ahogy ez az esztergomi főegyházmegyében is megmutatkozik a Nagyszombati helynökség esetében. Simor prímás szerint a holt nyelvű liturgia „sem a katolikus vallás terjedésének, sem a népek valláserkölcsei gyarapodásának, sem a nemzetek kulturai fejlődésének rövidségére nem szolgál” ahogy ezt szerinte fényesen példázza a hazai római katolikusok története.

Véleménye szerint amennyiben a magyar görögkatolikus hívek „*kellő felvilágosítás után még mindig ragaszkodnának*” a magyar liturgikus nyelvhez és ezzel összefüggésben a magyar püspökséghez, akkor nekik a szokott egyházi út betartásával a legfőbb illetékes fórumhoz, a római pápa őszentségéhez kell fordulniuk.⁵³

Simor János levelének fényében úgy tűnik, a dorogi deputáció túlzott optimizmussal ítélte meg a legfőbb magyar főpap magatartását. A hercegprímás a magyar liturgikus nyelv ügyét összekapcsolta az önálló püspökség felállításával, és az egészet az Apostoli Szentszék hatáskörébe utalta.

A következő évek eseményei az ő álláspontját igazolták. A magyar liturgia és a magyar püspökség engedélyezése, illetve felállítása nem történt meg.

Püspökség helyett külhelynökség

1873-ban Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) közbenjárására Ferenc József király felállította a hajdúdorogi külhelynökséget. Pankovics, aki két évvel korábban, 1871-ben ünnepélyes kánoni látogatást tett Hajdúdorogon és a helyszínen megbizonyosodott a mozgalom elszántságáról, támogatásáról biztosította a híveket, sőt olyan kijelentést is tett, hogy szívesen lenne az első magyar gö-

⁵³ Források 4/1. kötet 117–120.

rögregkatolikus püspök. 1873-ban azonban már a vikariátus inkább csalódást váltott ki, mint örömet. Az 1868-as nagygyűlés után a mozgalom már nem adta alább igényét az önálló püspökségnél. Fokozta az elkeseredést, hogy a külhelynökségbe csak 33 munkácsi egyházmegyes parókia került besorolásba, holott csak az 1886-os nagygyűlésen 52 egyházközség képviseltette magát, és természetesen a más egyházmegyékben, különösen a román egyházmegyékben élő magyar egyházközségek, mint például a makói is kimaradtak. Ráadásul a helynök mozgástere igen szűkre szabott volt, ami szintén nem javított a helyzeten. Végül is éppen Pankovics püspök időközbeni halála miatt is az első vikárius kinevezésére csak 1875-ben került sor. Pásztélyi Kovács János munkácsi püspök (1874–1891) Danilovics János kanonokot nevezte ki az első külhelynöknek. Danilovics – akit a dorogiak meglehetősen idegenkedve fogadtak – mégis elfogadta magát, amit elsősorban a magyar liturgikus nyelv érdekében tett lépéseivel vívott ki magának. 1879-ben a külhelynök kilenc tagú fordító bizottságot szervezett, amihez 30 000 forint támogatást sikerült szereznie a kultuszminisztériumtól. 13 év munkával négy nagyjelentőségű könyv látott napvilágot magyar fordításban: Aranyszájú Szent János liturgiája, a Szerkönyv, Nagy Szent Bazil liturgiája és az Előszenteltek liturgiája, valamint egy Énekeskönyv.⁵⁴ A külhelynökség megmaradt egészen az új egyházmegye felállításáig, 1912-ig.⁵⁵

Az Állandó Végrehajtó Bizottság további erőfeszítései

1881. január 23-án az Állandó Végrehajtó Bizottság választmányi közgyűlést tartott Hajdúdorogon. Ennek során konstataáltak a fennálló helyzetet, és újabb feltételeket intéztek az uralkodóhoz, a képviselőházhoz, valamint Trefort Ágoston kultuszminiszterhez. A kérvényekben kidomborították: a vikariátus nem tudja az önálló püspökséget pótolni, sem csekély területe, sem korlátozott joghatósága miatt, ezért a 130 000 magyar görögkatolikus hívó számára az önálló püspökség

⁵⁴ PIRIGYI István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. II. Nyíregyháza, 1990. 91–93.

⁵⁵ JANKA György: *A hajdúdorogi külhelynökség története*. In: Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga. Szerk. IVANCSÓ István. Nyíregyháza, 2002. 7–16.

felállítása továbbra is időszerű, és az egyetlen megnyugtató megoldás. A Ferenc Józsefhez írt levélben kiemelték, azért fordulnak az uralkodóhoz, mert a magyarországi görögkatolikusok kizárólag a magyar apostoli királyoknak köszönhetik emancipációjukat és önálló egyházszervezetüket Mária Teréziától kezdve, idáig hat püspökség és káptalan felállításával.⁵⁶ A Képviselőházhoz írt felterjesztésben hat pontban foglalták össze az önálló püspökség létrehozása melletti érveket, ezek:

A munkácsi egyházmegye a leválasztással még mindig nagy maradna.

Az új magyar görögkatolikus püspökség 140 parókiával 130 000 hívővel a közepes nagyságú egyházmegyékhez tartozna.

Mivel Dorogon a székesegyház megvan és a külhelynöki lak püspökségnek is alkalmas, az anyagi ráfordítás is a leggazdaságosabban megoldható lenne.

A rendezetlen helyzet miatt a hívek önkényesen gyakorolják a magyar liturgikus nyelvet, és ezt az abúzust a saját püspökség tudná helyes mederbe terelni.

Végül nem egyedi privilégiumot kérnek, hanem a „*quod uni justum, alteri aequum est*” elv alapján csak egyenlő elbírálást a nemzeti alapon felállított két új román püspökséghez (Lugos és Szamosújvár). Megemlítik, hogy a jelenlegi helyzet vegyes ajkú hitközségeknél nincs jó hatással a magyar hívekre, míg ellenkező esetben előnyös lehetne az államnyelv terjedése szempontjából a nemzetiségi hittestvérekre.⁵⁷ Ez utóbbi megjegyzéssel a politikusok szimpátiáját kívánták elnyerni, de ezzel kétélű fegyver is került a magyar egyházmegye ellenzőinek kezébe, és alkalmat adott a később számtalanszor hangoztatott vád, a „*magyarosítás*” nacionalista felhangjához.

A kultuszminiszterhez szóló feliratban elsősorban a magyar liturgikus nyelv nélkülözhetlenségére apelláltak, megemlítve, hogy a legszükségesebb fordítások már rendelkezésre állnak, és az ügy csak egy magyar görögkatolikus püspöktől vihető sikerre.⁵⁸

⁵⁶ *Források* 4/1. kötet 138–139.

⁵⁷ *Források* 4/1. kötet 140–143.

⁵⁸ *Források* 4/1. kötet 143–149.

A feliratok új lendületet adtak a megrekedt folyamatnak. A képviselőház is pozitíve továbbította az illetékes miniszterhez a kérelmet, az uralkodó pedig utasította a kultuszminisztert a szükséges információk bekérésére.

Trefort Ágoston kultuszminiszter véleményt kért a Magyar Katolikus Püspöki Kar tagjaitól, illetve a budapesti egyetem teológiai karától. A püspöki kar két görögkatolikus tagját, a munkácsi és az eperjesi püspököket leszámítva mindenkitől elutasító választ kapott. A válaszoló főpapok nem tartották célravezetőnek a magyar görögkatolikusok leválasztását se nemzeti, se vallási szempontból. Ugyanakkor azt hangoztatták, ha a görögkatolikusok engedélyt kapnának a magyar liturgikus nyelv használatára, akkor hasonló követelésekkel állhatnának elő a magyar római katolikusok is, mely kérés teljesítése a római egyházban lehetetlen.

A kormány látva az ellenállást, a kérdést több, mint tíz évre „*ad acta*” az irattárak mélyére süllyesztette, és arra a végzetes következtetésre jutott, hogy a püspökség létrehozásával csak a magyar liturgikus nyelv engedélyezését követően szükséges foglalkozni.⁵⁹

1893-ban, éppen ötven évvel azután, hogy a dorogiaiak az országgyűléstől a liturgikus szövegek magyarra fordítását és kiadatását kérték, a nagyváradi görögkatolikus püspök rendeletet adott ki egyházmegyéje iskolái számára a román nyelv eredményesebb tanításáról. Ez felháborodáshoz vezetett, mert a magyarajkú egyházközségekben is a román nyelvet tette kötelezővé. Emiatt Hajdúdorogon az Állandó Végrehajtó Bizottság értekezletet hívott egybe 1893. szeptember 2-án. Az értekezlet legfontosabb feladata a grémium időközben elhunyt tagjai helyett újak választása, és a Bizottság újra alakítása volt. Farkas Lajos idős korára való tekintettel lemondott, és díszelnökké választották. Utóda Farkas Pál lett. Az új Állandó Végrehajtó Bizottság tagja lett többek között Petrus Jenő, akit megbíztak a hajdúdorogi mozgalom emlékiratának megírásával. (Ez 1897-ben jelent meg: *A magyarság önvédelme a keleti rítusú egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen* címmel.) Elhatározták, hogy a felmerülő költségek tekintetében Hajdúdorog város képviselő testületéhez fordulnak segítségért, és az üresedésben levő vidéki

⁵⁹ VÉGHSEŐ Tamás: *Kísérlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására 1881-ben*. In: Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. SOMORJAI Ádám OSB – ZOMBORI István. Budapest, 2016. 315–325.

tagsági helyeket is mielőbb betöltik, hogy mielőbb a szükséges kérvények, és a megtett lépésekről a jelentések elkészülhessenek.⁶⁰

Még ebben az évben Ivánkovich János, a vallás és közoktatási minisztérium frissen kinevezett osztálytanácsosa alaposan áttanulmányozta az 1881-es aktákat és kidolgozta a magyar görögkatolikus püspökség megalapításának módozatait. 1894 augusztusából viszont egy fennmaradt fogalmazvány szerint az egyházpolitikai törvények okozta feszültségekre való hivatkozással Vaszary Kolos prímás Eötvös József minisztert arra kérte, hogy az ügyet ne tárja a nyilvánosság elé.⁶¹

A millenniumi évforduló eseményei

A dorogi mozgalom a millenniumi évforduló eufórikus hangulatában érezte elérkezettnek az időt, hogy újabb határozott lépéseket tegyen a magyar püspökség és a magyar liturgia ügyében. 1896. február 10-én a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén György Endre bemutatta Farkas Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története* című munkáját, amelyet ő rendezett sajtó alá. Kováts József a dorogi választókerület képviselője 1896. május 27-én interpellált a kultuszminiszterhez: „szándékozik-e a kormány valahára Hajdúdorogon a görögkatolikus püspökséget felállítani, s tett-e már előterjesztést a koronának?”⁶²

1896. június 10-én Hajdúdorogon, „a magyarajkú görögkatolikusok nagy metropolisában” az Állandó Végrehajtó Bizottság gyűlést tartott, elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek a munkácsi püspökhöz támogatásért, valamint újabb kérelmeket nyújtanak be a miniszterelnökhöz, a vallás- és közoktatási miniszterhez, a képviselőházhoz, a hercegprímáshoz. Felhívást fogalmaztak meg azokhoz a görögkatolikusokhoz, akikről gondolták, hogy csatlakozhatnak a delegációhoz. Miután Firczák Gyula püspök beleegyezését megszerezték, ötven fős delegációt állítottak össze, akik június 26-án tervezték a kérvényeket személyesen átnyújtani Budapesten. A küldöttek névsorának összeállításánál javasolta Lelesz György dorogi kántor, hogy a fővárosban magyar nyelvű énekes liturgiát végezzenek egy

⁶⁰ PETRUS: *A magyarság önvédelme... i. m.* 111–118.

⁶¹ *Források* 4/1. kötet 170–182.

⁶² PETRUS: *A magyarság önvédelme... i. m.* 119–122.; *Források* 4/1. kötet 193–194.

templomban, de miután a helyi parókus megkérdőjelezte, hogy katolikus templomban a nem jóváhagyott magyar liturgiát megengednék, még az is felvetődött, hogy a Vérmezőn tartson Újhelyi Andor dorogi parókus tábori misét. Végül az ÁVB elnöke megkereste dr. Pásztélyi Jenő ügyvédet, az akkor alakuló budapesti egyházközség vezetőségi tagját, aki elintézte, hogy június 27-én délelőtt 9 órakor az Egyetemi templomban a liturgiát megtarthassák. A hajdúdorogi delegáció június 25-én reggel részt vett a parókus által végzett csendes misén, ezt követően indultak útnak a fővárosba. Mivel a miniszterekkel való találkozás 27-re került megszervezésre, június 26-án a delegáció a jelentősebb napilapok szerkesztőségeit kereste fel, aminek következtében útjuk és a magyar liturgia a szokásosnál jóval szélesebb nyilvánosságot kapott. A nemzeti párt és a szabadelvű párt képviselőivel is találkoztak, tájékoztatták őket céljaikról, s azok támogatásukról biztosították a küldöttséget.

Másnap a zsúfolásig megtelt templomban hangzott fel magyar nyelven Aranyszájú Szent János liturgiája Újhelyi Andor hajdúdorogi parókus vezetésével Fodor István és Ruttkay Pál segédlelkészek koncelebrálásával. Az éneket Lelesz György hajdúdorogi és Lipeczky Elek szatmárnémeti kántortanítók vezették. A Telefon Hírmondó egész nap a liturgiáról és a küldöttség találkozóiról tudósított, az esti lapok pedig *„a szélrózsa minden irányába széjjel repítették a fővárosban történt fontos eseményeket.”*

A liturgiát követően a küldöttség tagjai először Bánffy Dezső miniszterelnökhöz mentek, ahol Farkas Győző az Állandó Végrehajtó Bizottság nevében köszöntötte a kormányfőt, átnyújtotta a Hajdúdorogon megtartott gyűlésen fogalmazott feliratot és a magyar nyelvű liturgikus könyveket. A miniszterelnök kedvezően fogadta a kérelmet, és ígéretet tett annak sikeres elintézésére, de türelmet kért, mert a Szentszékkal kapcsolatos tárgyalásokhoz időre van szükség.

A küldöttség útja ezután Szilágyi Dezső házelnökhöz vezetett, majd Wlassics Gyula kultuszminiszterhez. Őket is az előbbi forgatókönyv szerint köszöntötték, átnyújtották az írásbeli kérelmeket, valamint a magyarra fordított és kinyomtatott liturgikus könyveket. Hangsúlyozták, hogy a magyar görögkatolikus püspökség megalapítása nemzeti érdek, különösen azért, mert a román nemzetiségű egy-

házmegyékben egyenesen tiltják a templomban a magyar nyelv használatát és ez hosszútávon veszélyezteti a magyar hívek identitásának megőrzését. Kidomborították, hogy Hajdúdorogon van olyan templom, ami székesegyházként is megállja a helyét, van püspöki palotának megfelelő épület, csak a püspök és a káptalan javadalmazását kellene a vallásalapnak fedezni. A házelnök és a kultuszminister jóindulatáról biztosította őket, és ígéretet tettek az ügy sikeres elintézésére. A küldöttség szinte mámoros örömmel indult hazafelé, csak a már az 1868-as küldöttséget is megjárt Fejérváry Imre makói földbirtokos, 1848-as honvéd százados, „veterán bajnoka a magyar liturgia és püspökségnek, fokosával, mellyel ama dicső napokban annyi vasas német koponyát belapított, mint mankóval a kemény aszfalton kopogva sóhajtott félig magának, félig valaki másnak mondva: - Vakulj magyar! Vakulj magyar!”⁶³

Fejérváry megérzése bizonyult igaznak, s ezt támasztotta alá a Vaszary Kolos hercegprímáshoz Balatonfüredre induló delegáció példája is, akiket a primás nagyon kedvesen fogadott, megvendégt, támogatásáról biztosított, de két évvel korábban ő kérte a kultuszministert, hogy ne tegye az ügyet nyilvános diszkusszió tárgyává, és római relációban most is nagyon óvatosan és diplomatikusan nyilatkozott a pesti magyar liturgiát követően.

Róma sem késlekedett sokáig. Elsősorban a *Pester Lloyd* újság beszámolójának köszönhetően már július 6-án a Propaganda Fide Kongregáció prefektusa információt kért a primástól a magyar nyelvű liturgiáról.⁶⁴ Vaszary válaszában Róma illetékességét és a főkegyúri jog megkerülhetetlenségét emelte ki. Vályi János eperjesi görögkatolikus püspök részletesen és a valóságnak megfelelően mutatta be a magyar görögkatolikusok mozgalmát és törekvéseit, Steiner Fülöp székesfehérvári püspök a nacionalizmus és liberalizmus rémét látva fogalmazta meg véleményét Rampolla bíboros államtitkárnak, míg Victor Mihályi gyulafehérvár-fogarasi érsek jócskán alábecsülve a magyar görögkatolikusok létszámát, a reformátusok aknamunkáját látta a magyar görögkatolikus mozgalom mögött.⁶⁵

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1896. augusztus 20-án tanácskozta meg az Egyetemi templomban végzett magyar görögkatolikus liturgia ügyét.

⁶³ PETRUS: *A magyarság önvédelme...* i. m. 148.

⁶⁴ *Források* 4/1. kötet 217.

⁶⁵ *Források* 4/1. kötet 218–231.

Szeptember 2-án határozatba adták, hogy a magyar liturgikus nyelvet és a kiadott könyveket mint visszaélést meg kell szüntetni, és ezt a döntést XIII. Leó pápa jóváhagyta. Erről a határozatról szeptember 26-án a Hitterjesztési Kongregáció mind a prímást, mind pedig a munkácsi, az eperjesi s a kőrösi püspököket értesítette.⁶⁶

A szentszéki határozatot Vályi János püspök azonnal kihirdette az eperjesi egyházmegyében, míg Firczák Gyula munkácsi püspök enyhítést kérelmezett, és a tiltást nem hirdette ki, és összességében elmondható, hogy a betiltás végrehajtását a két püspök nem ellenőrizte.⁶⁷

Bánffy Dezső miniszterelnök 1896. szeptember 5-i felszólalásában arra az álláspontra helyezkedett, hogy először a magyar liturgia ügyében kell eredményt elérni, és ezután lehet szó a magyar püspökség felállításáról.

A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága

Időközben a magyar kormány két jegyzéket is eljuttatott 1898 tavaszáig a Szent-székhez, amelyekkel megpróbálta elérni a tiltás visszavonását. A magyar liturgiát a Szent-szék továbbra sem engedélyezte, és kijelentette, hogy a románokra való hivatkozás nem releváns, mert ők már az unióra lépéskor is anyanyelvükön végezték szertartásaikat. A kétszeri visszautasítást követően a magyar kormány a kérdést levette napirendjéről.⁶⁸

A napi politika útvesztőjébe sodródott, majd teljesen megfenekleni látszódo helyzetből a budapesti görögkatolikusok és értelmiségiek, elsősorban Szabó Jenő nyugalmazott minisztériumi főtanácsos, főrendiházi tag vezetésével próbáltak megoldást találni.

1898. június 20-án megalakították a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságát, melynek elnöke Szabó Jenő lett. Az Országos Bizottság a már meglévő görögkatolikus egyházmegyéken belül a magyar liturgikus nyelv

⁶⁶ Források 4/1. kötet 237–240., 243–246.

⁶⁷ Források 4/1. kötet 246., 250–259.

⁶⁸ VÉGHSEŐ Tamás: *Hajdúdorog 1868 – Hajdúdorog 1912*. In: *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás. Nyíregyháza, 2019. 55–66.

kiharcolását tekintette legfontosabb céljának, de a Gergely naptár bevezetését és a mozgalomnak a rásütött nacionalista bélyegétől való megszabadítását is el akarta érni. Felhívásuk nem is remélt mozgósítást eredményezett: három hónap alatt már 113 parókia, 568 filia, és 134 527 hívő jelentkezett.⁶⁹

1900-ban a jubileumi Szentév keretében az Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága Vályi János eperjesi püspök vezetésével és Firczák Gyula munkácsi püspök részvételével 461 fős reprezentatív zárandoklatot szervezett Rómába. A pápai kihallgatásra március 9-én 11 órakor került sor az ún. Boldoggá avatási teremben (*Aula della Beatificazioni*). A magyarországi hívek a *Scala Regia*-n keresztül vonultak be, élükön a két püspökkel, utánuk Szabó Jenő elnök Prodán János egyetemi hallgatóval, aki zöld selyempárnán vitte piros bársony erszényben a zárandokok péterfilléreit, valamint a fehér kordován bőrbe kötött, pergamen lapokra írt latin nyelvű memorandumot, melynek címlapját Roskovics Ignác görögkatolikus festőművész Magyarok Nagyasszonya festménye ékesítette. XIII. Leó pápa déli 12 óra után vonult be a kápolnába a jelenlévő zárandokok éljenzése közepette. Az oltárnál letérdepelve imádkozott, majd apostoli áldást osztott. Ezt követően leült és elsőként fogadta a kézcsókra járuló görögkatolikus püspököket, akik közül Vályi János eperjesi püspök köszöntötte latin nyelven. Beszédében kiemelte, hogy a munkácsi és eperjesi egyházmegye papjai és hívei örömmel jöttek Rómába a jubileumi szentévben hálát adni, és teljes búcsút nyerni. Szeretnék kinyilvánítani legmélyebb hűségüket és hódolatukat a szentatyának a sok jótéteményért, amellyel elhalmozta őket. Szeretné a Szentatya figyelmébe ajánlani az emlékkönyvet, melyben kétszázezer magyar görögkatolikus hívő kéri a görög liturgiában a magyar nyelv apostoli jóváhagyását. A memorandumban közölt okoknál fogva kéri a magyar hívek igazságos kérését meghallgatni, és a magyar nyelv liturgikus alkalmazását jóváhagyásával szentesíteni.

XIII. Leó pápa válaszában örömeinek adott hangot, hogy a távoli Magyarország görögkatolikusai a jubileumi évben elzarándokoltak az Apostolfejedelmek sírjához, és kimutatták hűségüket az Apostoli Szentszék iránt. Biztosította őket továbbra is atyai gondoskodásáról és apostoli áldásáról. Ezzel véget ért az audi-

⁶⁹ *Emlékkönyv a görög szertartású katolikus magyarok római zárandoklatáról*. Budapest, 1901. 121–206.

encia és a zarándokok meghatott éljenzés és örömkönyvek között vettek búcsút a Szentatyától.⁷⁰

A zarándoklat egy eredményt tudott elérni: demonstrálta, hogy jelentős számban léteznek magyarajkú görögkatolikusok, akiknek a helyzetére a Szentszéknek megoldást kellett találni.

Ez jelenthetett egy biztató alapot ahhoz, hogy még számos küzdelem után, de 1912-ben siker koronázhatta az önálló magyar görögkatolikus egyházmegyéért vívott küzdelmeket.

⁷⁰ *Emlékkönyv a görög szertartású katolikus magyarok római zarándoklatáról.* Budapest, 1901. A Hajdúdorogi Mészáros Károly Városi Könyvtár reprint kiadása. Hajdúböszörmény, 2000. 11–34.